

<https://doi.org/10.56583/frp.2974>

Jakub Trendowicz*

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

<https://orcid.org/0009-0008-9842-0017>

DOGMAT W EPOCE CYFROWEJ: WIARYGODNOŚĆ PRAW D WIARY W CZASACH NOWYCH MEDIÓW. STUDIUM TEOLOGICZNE

Streszczenie

Celem niniejszego artykułu jest udzielenie odpowiedzi na pytanie: jak zachować wiarygodność w „cyfrowym” przekazie treści, które naturalnie warunkują i determinują bezpieczne i zharmonizowane życie społeczne, skoro w przestrzeni wirtualnej bardzo łatwo o różnego rodzaju manipulacje? Ten element życia społecznego należy również do segmentu misji, jaką w społeczeństwie pełni Kościół – dbałość o kondycję każdego człowieka oraz obiektywny przekaz prawdy, jako syntezy dobra i piękna, które jako spójne trzy komponenty w naturalny sposób są odbiciem działania samego Boga w Trójcy Świętej Jedynego. Wobec tego uwaga zostanie poświęcona procesowi dbałości w przekazie prawd wiary, które w kompleksowy sposób są zawarte w „twierdzeniach dogmatycznych” Kościoła. W ramach prowadzonego wywodu wykorzystana zostanie metoda analizy wybranych tekstów z nauczania: Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, papieży oraz teologów, oraz ich interpretacji w ramach współczesnego kontekstu historycznego i społeczno-kulturowego.

Słowa kluczowe: *dogmat, przestrzeń cyfrowa, prawdy wiary, nowe media, wiarygodność*

* Jakub Trendowicz – koordynator ds. służby liturgicznej ośrodka liturgicznego „Mysterium fidei”, działającego przy Fundacji Pro Futuro Theologiae. Przewodniczący Wydziałowej Rady Samorządu Studenckiego Wydziału Teologicznego UMK w kadencji 2024-2026.

DOGMA IN THE DIGITAL AGE: THE CREDIBILITY OF FAITH IN THE AGE OF NEW MEDIA. A THEOLOGICAL STUDY

Abstract

The aim of this article is to answer the question: how to maintain credibility in the “digital” transmission of content that naturally conditions and determines a safe and harmonious social life, given that various types of manipulation are very easy to carry out in virtual space? This element of social life also belongs to the segment of the mission that the Church fulfills in society care for the condition of every human being and the objective transmission of truth as a synthesis of goodness and beauty, which, as three coherent components, naturally reflect the action of God Himself in the Holy Trinity. Therefore, attention will be devoted to the process of caring for the transmission of the truths of faith, which are comprehensively contained in the “dogmatic statements” of the Church. As part of the argument, the method of analyzing selected texts from the teachings of the Magisterium of the Church, popes, and theologians will be used, as well as their interpretation within the contemporary historical and socio-cultural context.

Keywords: *dogma, digital space, articles of faith, new media, credibility*

~ • ~

Wprowadzenie

Celem niniejszego artykułu jest udzielenie odpowiedzi na pytanie: jak zachować wiarygodność w „cyfrowym” przekazie treści, które naturalnie warunkują i determinują bezpieczne i zharmonizowane życie społeczne, skoro w przestrzeni wirtualnej bardzo łatwo o różnego rodzaju manipulacje? Ten element życia społecznego należy również do segmentu misji, jaką w społeczeństwie pełni Kościół – dbałość o kondycję każdego człowieka oraz obiektywny przekaz prawdy, jako syntezy dobra i piękna, które jako spójne trzy komponenty w naturalny sposób są odbiciem działania samego Boga w Trójcy Świętej Jedyne¹. Wobec tego uwaga zostanie poświęcona procesowi dbałości w przekazie prawd wiary, które w kompleksowy sposób są zawarte w „twierdzeniach dogmatycznych” Kościoła. W ramach prowadzonego wywodu wykorzystana zostanie metoda analizy wybranych tekstów z nauczania: Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, papieży oraz teologów, oraz ich interpretacji w ramach współczesnego kontekstu historycznego i społeczno-kulturowego.

¹ Por. G. Sobczak, *Piękno jako szczyt natury oraz kultury – filozoficzno-teologiczne ujęcie piękna*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 2016, t. 24, nr 2, s. 105-116; G. Mitrowski, *Transcendentalne kategorie filozofii: prawda, dobro, piękno*, „Folia Philosophica” 1993, t. 11, s. 63-74.

Kontekst współczesny – „rozmycie prawdy”

Przestrzeń cyfrowa w ostatnich latach rozwija się w bardzo zawrotnym tempie². Wiek XXI charakteryzuje się istotnym „przeniesieniem” codziennej egzystencji ludzkiej na rzeczywistość wirtualną³. Wobec tego następuje proces, który charakteryzuje się przeformułowaniem znaczenia życia codziennego oraz zogniskowaniem na nowy kodeks wartości⁴. Dzieje się tak, ponieważ człowiek, obserwując innych, w „naturalny” sposób chce uzewnętrzniać się i ukazywać swoje codzienne życie w przestrzeni medialnej, determinując niejako swoje działania od tego, czy dana czynność zasługuje na to, aby opublikować ją w Internecie w ramach krótkiej formy wideo (tzw. „rolka”/„shorts”) czy też w postaci wpisu tekstowego⁵. W istocie nie jest to „naturalny” mechanizm, ponieważ dbałość o sferę własnej prywatności należy do pierwszych odruchów człowieka, jakie ten podejmuje wobec życia w społeczeństwie⁶.

Zasadniczy wpływ na współczesny kontekst przewartościowania rzeczywistości cyfrowej miała „rewolucja nowożytna”, która w zasadniczej mierze dokonała przeformułowania w pojmowaniu istoty człowieka oraz świata stworzonego. Romano Guardini, niemiecki teolog, szczególnie zasłużony dla rozwinięcia w XX wieku filozoficznego namysłu nad „światopoglądem chrześcijańskim” oraz odnowioną teologią życia liturgicznego, w *Końcu czasów nowożytnych* podkreśla,

² Por. A. Skrabacz, M. Lewińska-Krzak, *Wpływ rewolucji cyfrowej na rozwój społeczeństwa informacyjnego oraz społeczną wartość informacji*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2022, t. 14 (50), nr 1, s. 119-136; Ł. Sarowski, *Od Internetu Web 1.0 do Internetu Web 4.0 – ewolucja form przestrzeni komunikacyjnych w globalnej sieci*, „Rozprawy Społeczne” 2017, t. 11, nr 1, s. 32-39; E. J. Omol, *Organizational digital transformation: from evolution to future trends*, „Digital Transformation and Society” 2024, vol. 3, no. 3, s. 240-256.

³ Por. P. Gradziński, *Przestrzeń cyfrowa: arealny nowy świat*, „Architecturae et Artibus” 2015, vol. 7, nr 1, s. 25-35; G. D. Clemenson i in., *Exploring the Spatial Relationships Between Real and Virtual Experiences: What Transfers and What Doesn't*, „Front. Virtual Real” 2020, vol. 1, 572122.

⁴ Por. E. Dziwak, *Wpływ rozwoju technologii internetowej na przestrzeń życia społecznego. Przestrzeń rzeczywista vs cyberprzestrzeń*, „Kognitywistyka i Media w Edukacji” 2017, nr 2, s. 12, 17, 22; K. Janc, W. Jurkowski, *Przestrzenne zróżnicowanie jakości internetu w aspekcie wykluczenia cyfrowego w Polsce*, „Prace Komisji Geografii Komunikacji PTG” 2022, t. 25, nr 1, s. 73-84.

⁵ Por. D. Menon, *Factors influencing Instagram Reels usage behaviours: An examination of motives, contextual age and narcissism*, „Telematics and Informatics Reports” 2022, vol. 5, 100007; G. Doloi, *The Influence of Instagram Reels on Content Consumption Trends among Gen Z*, „Journal of Social Responsibility, Tourism and Hospitality” 2024, vol. 4, no. 6, s. 21-31; A. Sharma, *Social Media Reels Trend: A Boon or Curse for the Young Adults*, „International Journal of Research Publication and Reviews” 2023, vol. 4, no. 8, s. 1809-1812; X. Hu, Y. Li, *The Impact of Short Videos on University Students – Evidence from Tiktok*, „Communications in Humanities Research” 2023, vol. 12, s. 273-284.

⁶ Por. Y. Liu i in., *Impact of Social Media Behavior on Privacy Information Security Based on Analytic Hierarchy Process*, „Information” 2022, vol. 13, no. 6, 280.

że czasy nowożytne rozpoczęły zasadniczą rewolucję w prowadzonym procesie poznawczym człowieka⁷. Wskazuje, że do średniowiecza autorytet prawdy i przekazywanych wartości dla człowieka stanowiły istotną wartość, która pomagała znaleźć podporę w ziemskim bytowaniu⁸. Zmiana w kategoriach poznawczych wyniknęła przede wszystkim z rozwoju nowożytnej nauki (głównie w przestrzeni nauk przyrodniczych, ale także historycznych), przeformułowaniem norm w działalności politycznej oraz zainteresowania człowiekiem z perspektywy psychologicznej. W tej perspektywie zaczęto dążyć do tego, aby Objawienie ukazać jako coś nierealnego i wrogiego dla „natury”⁹.

Guardini kładzie nacisk na to, że czasy nowożytne wpłynęły również na kulturową działalność wytwórczą człowieka – wraz z rozwojem człowieka powinien od dążyć do całkowitej autonomii i odciąć się od Objawienia, które ogranicza jego działalność rozumno-wolitywną. Wobec tego niemiecki teolog zauważa, że nowoczesne prądy myślowe dążą do zdegradowania roli człowieka i ujęcia go jako „częstki świata”. Guardini zaznacza, że mimo większego zainteresowania kwestiami ludzkiej egzystencji nowoczesny proces w rzeczywistości kieruje się tym, aby zniwelować istotę człowieka jako bytu duchowo-cieleśnego i uczynić go stworzeniem nie różniącym się nadto od zwierząt czy roślin. W tej perspektywie, według Guardiniego, pojawi się kolejny etap rozwojowy, który będzie oznaczał „koniec czasów nowożytnych”, ponieważ człowiek nie będzie patrzył na holistyczny rozwój w ramach udoskonalania poziomu życia, ale w kategoriach zdobywania władzy¹⁰. W tym kontekście natura nie daje już schronienia, ale jawi się jako rzeczywistość obca i nie dająca zaufania¹¹. Ponowoczesne przemiany społeczne ukierunkowują na uprzedmiotowieniu człowieka i zatracenia jego podmiotowego charakteru bytu. Dotyczy to także sfery kultury – człowiek stracił z nią harmonijną więź¹². Guardini konstatuje, że „człowiek staje znowu przed chaosem; jest to tym straszniejsze, że mało kto widzi to niebezpieczeństwo, bo wszędzie przemawiają naukowcy, są w ruchu maszyny, funkcjonują urzędy”¹³. Dostrzec tutaj można wyraźne nawiązanie do opisu stworzenia świata z Księgi Rodzaju, gdzie Bóg porządkował świat według podanej harmonii (por. Rdz 1-2).

W tym kontekście rzeczywistość świata wirtualnego w podobny sposób ogniskuje na przeformułowaniu poszczególnych prawd, które w minionych wiekach uznawane były za obiektywne i porządkujące ludzką egzystencję. Z procesem

⁷ Por. R. Guardini, *Koniec czasów nowożytnych*, tłum. Z. Włodkowska, w: R. Guardini, *Koniec czasów nowożytnych. Świat i osoba. Wolność, łaska, los*, Kraków 1969, s. 35-36.

⁸ Por. tamże, s. 35.

⁹ Por. tamże, s. 36-42.

¹⁰ Por. tamże, s. 47-53.

¹¹ Por. tamże, s. 51-53.

¹² Por. tamże, s. 63-65.

¹³ Tamże, s. 63-65, 73.

tym ściśle wiąże się pojęcie „postprawdy”. W *Cambridge Dictionary* czytamy, że pojęcie to (z ang. „post-truth”) odwołuje się do sytuacji, kiedy ludzie zwracają się ku argumentom, które są oparte na emocjach i przekonaniach, a nie na faktach¹⁴. Warto dodać, że słowo to przez autorów *Oxford Dictionary* w 2016 zostało wybrane jako słowo roku¹⁵. Kacper Krzeczewski zauważa jednak, że po raz pierwszy termin ten został użyty przez Steve Tesich w 1992 w kontekście mniej krytycznego ukazania w mediach wojny w Zatoce Perskiej oraz afery Irangate, w porównaniu do kreowania relacji na temat afery Watergate¹⁶.

W głównej mierze postprawda może się rozprzestrzeniać, ponieważ rzeczywistość cyfrowa, do której ściśle odwołuje się kategoria postprawdy¹⁷, daje możliwość swobodnego wyrażania własnej opinii, często na sposób „anonimowy”¹⁸. Marek Łaziński podkreśla, że „postprawda także odzwierciedla tendencję globalną, opisuje mechanizmy kształtowania opinii w zalewie niesprawdzalnych wiadomości”¹⁹. Kacper Krzeczewski wyróżnia w tym kontekście mechanizmy, w oparciu o które postprawda jest tworzona: podszywanie się pod autorytet, przekręcanie znaczeń, fabrykowanie źródeł, etykietowanie, stosowanie skrótów myślowych, emocjonalne komentarze, dopasowywanie wyników do oczekiwań konkretnych grup odbiorców, przekształcanie zdjęć i grafik stosownie do celów nadawców, niesprawdzanie źródeł oraz kreowanie „postekspertów” i „postdziennikarzy”²⁰.

Należy wspomnieć, że zjawisko negacji prawdy w rzeczywistości „nowych mediów” oddziałuje znacznie bardziej degradująco niż w mediach tradycyjnych, ponieważ przestrzeń cyfrowa nie podlega aż takim kontrolom²¹. Maciej Flader w kontekście zaistnienia postprawdy wyróżnia również: „uspołecznienie sieci, rzekome upodmiotowienie użytkownika-nadawcy, rosnące wskaźniki korzystania z nowych mediów, popularność serwisów społecznościowych, a także nadmiar i inflacja informacji”²². Píše także o popularności tzw. „fake newsów”, nowej formie komunikacji w przestrzeni wirtualnej, która opiera się na ironii, intencjonalnym dystrybuowaniu postprawdy, czyli dopasowywaniu przekazywanych

¹⁴ Por. *Post-truth*, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/post-truth> [dostęp: 22.06.2025].

¹⁵ Por. Ł. Iwasiński, *Fake news i post-prawda. Krótka charakterystyka*, „Przegląd Edukacyjny” 2018, 2 s. 2; M. Łaziński, *Postprawda. Niesłyszane słowo roku*, „Poradnik Językowy” 2017, 744, nr 5, s. 85-92.

¹⁶ Por. K. Krzeczewski, *Mechanizmy tworzenia postprawdy w mediach – próba klasyfikacji na wybranych przykładach*, „Kultura – Media – Teologia” 2024, 57, s. 85.

¹⁷ Por. M. Flader, *Postprawda jako efekt błędnego poszukiwania prawdy*, „Teologia i Człowiek” 2018, 44, nr 4, s. 48.

¹⁸ Por. Ł. Iwasiński, *Fake new*, s. 2-3.

¹⁹ Por. M. Łaziński, *Postprawda*, s. 87.

²⁰ Por. K. Krzeczewski, *Mechanizmy*, s. 90-100.

²¹ Por. M. Flader, *Postprawda jako efekt*, s. 50.

²² Tamże, s. 51.

treści do danych odbiorców, oraz o skuteczności przekazu, który jest ważniejszy od komunikacji danej prawdy²³.

Z powodu holistycznie rozwijającej się przestrzeni cyfrowej i bardzo szerokiego jej oddziaływania na życie społeczne oraz na uwarunkowania kulturowe (obecna „działalność wytwórcza człowieka” w głównej mierze odbywa się właśnie w świecie wirtualnym) wymagane jest, aby ujmować ją z perspektywy antropologicznej oraz aksjologicznej. Jest to szczególnie ważne, kiedy równolegle z globalnym rozwojem społecznym dochodzą do głosu różnego rodzaju prądy ideologiczne, które, wykorzystując przestrzeń cyfrową, skupiają się na atakowaniu klasycznych norm życia społecznego, żeby wprowadzać to, co uważają za słusne i godne pochwały²⁴.

Na gruncie tej problematyki jawi się zagadnienie interpretowania norm etycznych i przekazu obiektywnych prawd moralnych, które w świecie cyfrowym poprzez wykorzystanie technicznych uwarunkowań mogą być w prosty sposób reinterpretowane²⁵. W tym kontekście szczególnie ważne jest to, żeby powrócić w rozważaniach do kategorii obiektywnych, które „prawdę” traktują jako coś naturalnego, a nie jako mechanizm do manipulowania przekazem danych treści. Nieodzownym elementem przekazywania prawdy jest zatem zwrócenie się ku temu, co pozostaje nieskażone kontekstem współczesnym, silnie zakorzenionym w nowoczesnym uprzedmiotawianiu człowieka. Elementem tym jest prawda Objawiona, czyli treść, jaką Bóg zawarł w stworzeniu, a która znalazła swoje wypełnienie w osobie Jezusa Chrystusa.

Objawienie jako klucz interpretacyjny przekazu prawd wiary

Przekazywanie z pokolenia na pokolenia treści wyznawanych prawd należy w pewnej mierze do domeny człowieka jako istoty duchowo-cieleśnej. Już w świecie przedchrześcijańskim miały miejsce różnorakie działalności kultyczne, które opierały się na żywym przekazie tego, co istotne dla duchowej egzystencji następnym pokoleniom²⁶. W ramach takich religijnych uwarunkowań „włączony” był już Naród Wybrany, który musiał wielokrotnie „zmierzać się” z tym, co przekazywały

²³ Por. tamże, s. 51-52.

²⁴ Por. S. Namazzi, *The Relationship between Political Ideology and Social Media Echo Chambers*, „International Journal of Humanity and Social Sciences” 2024, vol. 2, no. 2, s. 48-59; A. Bouajjar, *Exploring Social Media as an Ideological Apparatus for Sexualization and Cultural Shifts*, „Asian Journal of Education and Social Studies” 2024, vol. 50, no. 5, s. 142-154.

²⁵ Por. X. Xu, *The Digitalised Image of God Artificial Intelligence, Liturgy, and Ethics*, Londyn 2024; P. Pawełczyk, J. Jakubowski, *Postprawda i nowe media. Czy potrzebujemy postprawdy?*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2017, 1, s. 197-212.

²⁶ Por. *Katechizm Kościoła Katolickiego* (dalej: KKK), 27-29.

obce religie²⁷. Napięcia pomiędzy Izraelitami a „ludami pogańskimi” wynikały przede wszystkim z charakteru pochodzenia wyznawanej religii – u Izraelitów miała ona charakter „odgórny”, podczas kiedy każda inna religia ugruntowana była dzięki „człowiekowi”, a więc wyróżniała się specyfikacją „oddolną”.

Kongregacja Nauki Wiary w Deklaracji *Dominus Iesus* z 2000 roku podkreśla to poprzez dwa pojęcia: „wiara teologalna” oraz „wierzenia w innych religiach”²⁸. W ujęciu transcendentnym, czyli ukierunkowującym na byt Absolutny, wiara jest nie tylko odpowiedzią człowieka, który spełnia określony akt. *Katechizm Kościoła Katolickiego* potwierdza to poprzez określenie wiary jako daru Bożego, czyli łaski danej człowiekowi²⁹. Jako akt ludzki, czyli odpowiedź na Boże wezwanie, wiara możliwa jest wyłącznie w ramach współpracy z łaską Bożą oraz natchnieniami Ducha Świętego³⁰. Pierwszorzędność nadprzyrodzoności w akcie wiary podkreśla również fakt, że wiara należy do cnót teologalnych, tworząc razem z nadzieją i miłością zbiór szczególnych cnót, które odnoszą bezpośrednio do osoby Boga i uzdalniają człowieka do włączenia się w Boską naturę³¹. Czytamy w *Katechizmie Kościoła Katolickiego*, że cnoty teologalne „uzdalniają one chrześcijan do życia w jedności z Trójcą Świętą. Ich początkiem, motywem i przedmiotem jest Bóg Trójjedyny”³². W tej perspektywie akt wiary w naturalny sposób koreluje z kwestią objawienia.

Wobec tego Deklaracja *Dominus Iesus* tłumaczy, że wiara teologalna uzdalnia do zgłębiania tajemnicy, jaka zostaje objawiona przez łaskę³³. Natomiast wierzenia w innych religiach według wspomnianego dokumentu to „ogół doświadczeń i przemyśleń, stanowiących skarbnicę ludzkiej mądrości i religijności, które człowiek poszukujący prawdy wypracował i zastosował, aby wyrazić swoje odniesienie do rzeczywistości boskiej i do Absolutu”³⁴. W tym kluczu dostrzec można wyraźną różnicę pomiędzy tym, co człowiek z racji własnej religijności pragnie wyrazić poprzez określone słowa czy gesty, a tym, co u swojego źródła posiada charakter Bożego działania.

Na gruncie tej problematyki ujawnia się holistyczność Bożej ekonomii zbawienia oraz pedagogii, w ramach której Bóg przygotowywał człowieka do pełnego

²⁷ Por. Z. Małecki, *Izrael ludem Jedyne Boga*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 2011, 44, nr 2, s. 490-497; J. Nawrot, *Gdy religia burzy i buduje kulturę. Kilka biblijnych przykładów wpływu religii na kulturę ludów*, „Studia Gdańskie” 2012, 31, s. 27-45.

²⁸ Kongregacja Nauki Wiary, Deklaracja o jedyności i powszechności zbawczej Jezusa Chrystusa i Kościoła *Dominus Iesus*, 7.

²⁹ Por. KKK, 153.

³⁰ Por. tamże, 154.

³¹ Por. tamże, 1812-1815.

³² Tamże, 1812.

³³ Por. Kongregacja Nauki Wiary, Deklaracja o jedyności, 7.

³⁴ Tamże, 7.

objawienia własnego zamyśłu³⁵. Objawienie Boże ukonkretnia się bowiem w perspektywie wielu etapów, które w całości tworzą kompozycję pełni objawienia. Ten uniwersalny charakter został podkreślony przez ojców soborowych w Konstytucji dogmatycznej o Objawieniu Bożym *Dei Verbum*:

Ten plan objawienia urzeczywistnia się przez czyny i słowa wewnętrznie z sobą powiązane, tak że czyny dokonane przez Boga w historii zbawienia ilustrują i umacniają naukę oraz sprawy słowami wyrażone, słowa zaś obwieszczają czyny i odsłaniają tajemnicę w nich zawartą³⁶.

W tej perspektywie dzieje świata stworzonego znalazły swoje ukoronowanie w wydarzeniu wcielenia się Boga w ludzkie ciało³⁷. Ekonomia zbawienia, którą zaplanował Bóg, znalazła swoje wypełnienie w Jezusie Chrystusie, tak iż kolejne publiczne objawienie nie jest już możliwe³⁸. W związku z tym dalszy etap to okres interpretacji odebranego objawienia i strzeżenia jego uniwersalnego charakteru³⁹. Ojcowie soborowi podkreślają, że „Kościół w swej nauce, w swym życiu i kulcie uwiecznia i przekazuje wszystkim pokoleniom to wszystko, czym on jest i to wszystko, w co wierzy”⁴⁰. Żywy przekaz prawd wiary pozostaje zatem w bliskiej zależności z tym, co namacalnie znajduje swoje ugruntowanie w spisany objawieniu – Piśmie Świętym, tradycji oraz tym, co Kościół definiuje⁴¹.

Do konstytutywnego charakteru aktu wiary nawiązał również papież Franciszek w pierwszej encyklice, nad którą pierwotnie pracował już Benedykt XVI. Franciszek mówi o „świeśle wiary”, które posiada „szczególny charakter, ponieważ jest zdolne oświecić całe życie człowieka”⁴². To „oświecenie życia człowieka” nawiązuje do zbawczego dzieła Jezusa, dzięki któremu człowiek jest w stanie wyjść z ciemności grzechu i dać się oświecić prawdzie, jaką głosi Zbawiciel. Franciszek mówi, że wiara otwiera nowe horyzonty oraz uzdalnia człowieka do poszukiwania odpowiedniej drogi podczas ziemskiej wędrówki⁴³.

W takim ujęciu papież także nawiązuje do ukazania wiary, jako drogowskazu, na którym człowiek wierzący może oprzeć swoje codzienne dążenia do odkrywania prawdy o Bogu⁴⁴. Zgodnie z tym, co podkreślono zostało w konstytucji *Dei Verbum* wymienia każdy etap dziejów, podczas których Bóg objawiał się człowiekowi: powołanie Abrahama i poddanie go próbie bezgranicznego posłu-

³⁵ KKK, 50-53.

³⁶ Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei Verbum*, 2.

³⁷ Por. tamże, 3-4.

³⁸ Por. tamże, 4.

³⁹ Por. tamże, 7.

⁴⁰ Tamże, 8.

⁴¹ Por. tamże, 10.

⁴² Franciszek, Encyklika *Lumen fidei*, 4.

⁴³ Por. tamże, 4.

⁴⁴ Por. tamże, 8.

szeństwa, obietnica dana przez Boga pierwszemu patriarsze, oddanie się Bogu na własność przez Naród Wybrany, który kontynuuje drogę wytyczoną przez Abrahama, przewodnicząca i pośrednicząca rola Mojżesza, pełnia objawienia w osobie Jezusa Chrystusa i w Jego słowach, czynach, kontynuowanie interioryzacji prawdy objawionej poprzez wiarę pierwszego Kościoła⁴⁵. Franciszek konstatuje w tym kontekście, że „w centrum tej nowej logiki wiary jest Chrystus”⁴⁶.

Na gruncie tej problematyki naturalnie uwypatniony zostaje także aspekt eklezjalny, ponieważ „wiara”, jako współpraca aktu ludzkiego z Bożą łaską, nie jest kwestią wyłącznie indywidualną, ale wspólnotową⁴⁷. Jest to związane z charakterem Kościoła, który jest Mistycznym Ciałem Chrystusa (por. 1 Kor 12, 12nn). W tym zakresie Franciszek kładzie nacisk na to, że „wiara nie jest sprawą prywatną, indywidualistycznym pojęciem, subiektywną opinią, lecz rodzi się ze słuchania, a jej przeznaczeniem jest wypowiedzieć się, stać się głoszeniem”⁴⁸. Jest to wyraźne nawiązanie do treści 2 Listu św. Piotra, w którym kwestia ta zostaje dobitnie uwypatniona: „To przede wszystkim miejcie na uwadze, że żadne pismo Pisma nie jest dla prywatnego wyjaśnienia” (2 P 1, 20-21). Wobec tego objawienie pozostaje w ścisłej zależności z tym, co dotyczy osoby Jezusa Chrystusa i działalności Kościoła, który jest „przedłużeniem” zbawczego działania, jakie zostało ukazane w ziemskiej działalności Syna Bożego.

Dogmat jako zharmonizowany przekaz „tajemnicy” Bożej

Każda subiektywizacja może prowadzić do uwypatniania tego, co według danej osoby lub grupy jest w danych uwarunkowaniach miejsca i czasu „najważniejsze” i najbardziej „atrakcyjne”. Charakter eklezjalny zakłada natomiast wspólnotową dbałość o to, w co się wierzy jako zorganizowana grupa. Ojcowie soborowi w Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium* podkreślają w tym kontekście fakt, że Lud Boży, który skoncentrowany jest na osobie Jezusa Chrystusa, „nie może zbłądzić w wierze i tę szczególną swoją właściwość ujawnia przez nadprzyrodzony zmysł wiary całego ludu (...)”⁴⁹.

Dzięki temu „zmysłowi”, który podtrzymywany jest przez działanie Ducha Świętego, wspólnota wiernych nie tworzy nowych subiektywnych argumentacji, ale niezachwianie trwa przy tych prawdach wiary, które zostały raz objawione

⁴⁵ Por. tamże, 8-19.

⁴⁶ Tamże, 20.

⁴⁷ Por. tamże, 22.

⁴⁸ Tamże, 22.

⁴⁹ Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, 12.

przez samego Boga⁵⁰. W związku z tym objawienie jest swego rodzaju kluczem interpretacyjnym, wytyczającym obiektywne granice interpretacji danych prawd wiary. Innymi słowy, w apostołskiej misji Mistycznego Ciała Chrystusa, która opiera się na głoszeniu Słowa Bożego i strzeżeniu depozytu wiary (por. Mt 18, 15nn), kwestia interpretacji prawd wiary, jakie zostały przez Boga w historii zbawienia ukazane i podane do wierzenia, zawiera się w pojęciu dogmatu.

Sam termin „dogmat” pochodzi od greckiego słowa „δογμα”, które nawiązuje do czasownika „δοkein”⁵¹. Czasownik ten odwoływał się do czegoś „pozornego”, „wydającego się”⁵². Istniało również drugie rozumienie tego terminu, które wskazywało na „rozkaz”, „polecenie” lub „rozporządzenie władcy”⁵³. Na gruncie terminologii dostrzec można wyraźny paradoks, ponieważ dogmat wskazuje raczej na treść, która jest pewna, trwała i obiektywna. Mimo pierwotnego znaczenia, które wskazywało na pewną „niedoskonałość”, Ojcowie Kościoła przejęli termin „dogmat” i od samego początku swojej działalności zmienili jego znaczenie, podkreślając, że „dogmat” nie pochodzi od człowieka, ale od Boga⁵⁴.

Należy jednak odnotować, że teolodzy średniowiecza (na przykład św. Tomasz z Akwinu, św. Piotr Czcigodny czy Piotr Lombard) opinie heretyckie także nazywają „dogmatami”⁵⁵. Dla określonych prawd wiary zarezerwowany był inny termin: „artykuł wiary”⁵⁶. Współczesne rozumienie „dogmatu” wiąże się ściśle z Soborem Watykańskim I⁵⁷. *Katechizm Kościoła Katolickiego* definiuje pojęcie „dogmatu” w następujący sposób:

Urząd Nauczycielski Kościoła w pełni angażuje władzę otrzymaną od Chrystusa, gdy definiuje dogmaty, to znaczy, gdy w formie zobowiązującej lud chrześcijański do nieodwołalnego przyłgnięcia przez wiarę przedkłada prawdy zawarte w Objawieniu Bożym lub kiedy proponuje w sposób definitywny prawdy, mające z nim konieczny związek⁵⁸.

Koncepcja „dogmatu” pozostaje zatem w organicznej łączności z zadaniami, jakie Chrystus przekazał apostołom, którzy organizowali życie pierwszych chrze-

⁵⁰ Por. tamże, 12.

⁵¹ Por. W. Wołyniec, *Dogmat w historii*, „Studia Teologii Dogmatycznej” 2020, 6, s. 208; K. Ćwik, *Kształtowanie się dogmatów chrystologicznych na soborach pierwszych wieków*, „Collectanea Theologica” 2014, 84, nr 3, s. 31.

⁵² Por. W. Wołyniec, *Dogmat*, s. 208.

⁵³ Por. tamże.

⁵⁴ Por. tamże.

⁵⁵ Por. K. Ćwik, *Kształtowanie się dogmatów*, s. 32.

⁵⁶ Por. tamże; W. Wołyniec, *Dogmat*, s. 210-213.

⁵⁷ Por. A. Proniewski, *Współczesne spojrzenie teologa na dogmat*, w: „W Tym, który umacnia”. *Księga Pamiątkowa ku czci J. E. Ks. Bp. Prof. zw. Edwarda Ozorowskiego z okazji 25-lecia sakry biskupiej, 40-lecia kapłaństwa i 30-lecia pracy w AWSd w Białymstoku*, red. J. Zabielski, Białystok 2004, s. 255-256; W. Wołyniec, *Dogmat*, s. 213.

⁵⁸ KKK, 88.

ścijańskich wspólnot. W tym samym nurcie Kościół trwa od samego początku swojej działalności, ponieważ dbałość o obiektywny przekaz prawdy jest niekończącym się procesem ewangelizacyjnym i nauczycielskim, czyli wychowawczym⁵⁹. W tej perspektywie konstytutywny jest aspekt „formy zobowiązującej”, czyli odwołanie do bezwzględnego zaufania Urzędowi Nauczycielskiemu Kościoła, który pod natchnieniem Ducha Świętego ogłasza „dogmaty”, czyli zorganizowane formy doktrynalne, które mają za zadanie organizować życie Ludu Bożego w oparciu o prawdę objawioną na różnych etapach historii⁶⁰.

Dogmaty są zatem pewnego rodzaju „wzmocnieniem” na drodze wiary, ponieważ nadają pewność ludzkim dążeniom w poznawaniu Boga⁶¹. W takim ujęciu ukazany zostaje również bardzo ważny aspekt „zaufania Urzędowi Nauczycielskiemu Kościoła”, ponieważ twierdzenia dogmatyczne mogą w pewnym wymiarze być „niezrozumiałe”⁶². Jest to naturalne, ponieważ człowiek, mimo holistycznych zdolności poznawczych i wolitywnych, w obecnej formie egzystencji nigdy nie będzie w stanie w sposób absolutny poznać Bożego Objawienia⁶³.

W tym kontekście szczególne ważne jest to, aby obiektywność twierdzeń dogmatycznych była przestrzegana także w przestrzeni cyfrowej. Wynika to z faktu, że Internet, jako medium przesyłania informacji nie jest w swojej istocie czymś zupełnie niemoralnym. Ocena etyczna zależy tutaj od tego, w jakim stopniu użytkownicy cyfrowej rzeczywistości przyczyniają się do degradowania prawdy i obiektywnych wartości. Stąd konieczne jest, aby Kościół prowadził swoją apostolską działalność także w przestrzeni Internetu. Strzeżenie depozytu wiary w świecie wirtualnym jest szczególnie istotne, ponieważ jest to medium, które w prosty sposób może być wykorzystane przeciwko prawdzie i moralności.

Wiarygodny przekaz a nie „indoktrynacja” – apel Leona XIV

Współczesna rzeczywistość cyfrowa wiąże się również bardzo ściśle z problematyką sztucznej inteligencji, która rozwija się obecnie w bardzo szybkim tempie⁶⁴. Mimo znacznych ułatwień, jakie dostarcza sztuczna inteligencja, złasz-

⁵⁹ Por. tamże, 98.

⁶⁰ Por. tamże, 89-90.

⁶¹ Por. tamże, 89.

⁶² Por. K. Góźdz, *Interpretacja dogmatów*, „Studia Theologica Varsaviensia” 2018, 1, s. 13-29; J. P. Strumiłowski, *Prawda dogmatyczna w dynamice poznania mistycznego*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 2017, 25, nr 1, s. 35-48; P. Jaskóła, *Dogmat – początek, rozwój czy koniec refleksji?*, w: *Iuvenes errantes 2016*, red. D. Mielnik, Lublin 2017, s. 7-20.

⁶³ Por. J. Strumiłowski, *Dogmat – depozyt, kontemplacja czy hermeneutyka? Analiza wewnętrznej struktury i dynamiki dogmatu*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 2017, 16, s. 251-264.

⁶⁴ Por. A. Marszałek, *Nowe technologie w obliczu wyzwań sztucznej inteligencji (AI)*, „e-men-

cza w kontekście poszukiwania informacji czy też tworzeniu pewnych treści, znacznie częściej kojarzy się ona z powielaniem wiadomości niesprawdzonych oraz deprecjonujących określone fakty⁶⁵. Za przykład posłużyć może fałszywe przesłanie papieża Leona XIV, które miał on rzekomo skierować do prezydenta Burkina Faso. W rzeczywistości całość przemówienia (36-minutowe) zostało stworzone przez sztuczną inteligencję z wykorzystaniem tzw. *morphingu*, czyli cyfrowej modyfikacji obrazu, która dopasowuje ruch ust do stworzonego za pomocą sztucznej inteligencji tekstu⁶⁶.

Konieczność dbałości o wiarygodność przekazywanych treści, zwłaszcza w epoce sztucznej inteligencji, wywierającej znaczący wpływ na rzeczywistość mediów, obecny papież wpisał niejako w charakter swojego pontyfikatu. Niedługo po wyborze na Stolicę Piotrową w przemówieniu do Kolegium Kardynalskiego wyjaśnił, że tak jak Leon XIII obrał swoje imię w kontekście rewolucji przemysłowej, tak on wybrał imię Leon także w kontekście rozwoju sztucznej inteligencji oraz nowej rewolucji przemysłowej⁶⁷. Natomiast podczas audyencji dla Korpusu Dyplomatycznego akredytowanego przy Stolicy Apostolskiej, w kontekście rozważań nad charakterem prawdziwego dialogu, wskazał na konstytutywne dla tej kwestii aspekty: pokój, sprawiedliwość i prawda⁶⁸. W ramach rozważań nad ujęciem „prawdy” podkreślił:

Nie można budować prawdziwie pokojowych relacji, także w ramach wspólnoty międzynarodowej, bez prawdy. Tam, gdzie słowa nabierają konotacji dwuznacznych i ambiwalentnych, a świat wirtualny, wraz ze swoim zmutowanym postrzeganiem rzeczywistości, zaczyna panować bez kontroli, trudno jest budować autentyczne relacje, ponieważ zanikają obiektywne i rzeczywiste podstawy komunikacji⁶⁹.

tor” 2024, 105, nr 3, s. 22-30; M. Kleiber, *Niekontrolowany rozwój AI jest zagrożeniem dla ludzkości*, „Nauka” 2024, 2, s. 91-94; M-F. Lima-Santos, W. Ceron, *Artificial Intelligence in News Media: Current Perceptions and Future Outlook*, „Journalism and Media” 2022, 3, no. 1, s. 13-26; K. Różanowski, *Sztuczna inteligencja rozwój, szanse i zagrożenia*, „Zeszyty Naukowe Warszawskiej Wyższej Szkoły Informatyki” 2007, 2, nr 2, s. 109-135.

⁶⁵ Por. O. Wasiuta, S. Wasiuta, *Deepfake jako skomplikowana i głęboko fałszywa rzeczywistość*, „Studia de Securitate” 2019, 9, nr 3, s. 19-30.

⁶⁶ Por. Vatican News, *Papieżowi przypisano fałszywe przesłanie do prezydenta Burkina Faso*, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2025-05/papiezowi-przypisano-falszywe-przeslanie-do-prezydenta-burkina-f.html> [dostęp: 22.06.2025].

⁶⁷ Por. Leon XIV, *Przemówienie Ojca Świętego Leona XIV do Kolegium Kardynalskiego*, <https://www.vatican.va/content/leo-xiv/pl/speeches/2025/may/documents/20250510-collegio-cardinalizio.html> [dostęp: 22.06.2025].

⁶⁸ Por. Leon XIV, *Przemówienie Ojca Świętego Leona XIV podczas audyencji dla Korpusu Dyplomatycznego akredytowanego przy Stolicy Apostolskiej*, <https://www.vatican.va/content/leo-xiv/pl/speeches/2025/may/documents/20250516-corpo-diplomatico.html> [dostęp: 22.06.2025].

⁶⁹ Tamże.

Owe „zmutowane postrzeganie rzeczywistości” w świecie wirtualnym możliwe jest do przewyciężenia właśnie dzięki kategoriom prawdy, która w naturalny sposób koncentruje się także na dobru i pięknie. Te trzy pojęcia z zasady są wobec siebie współzależne, ponieważ namacalnie odwołują się do osoby Boga, który jest miłością. W tym kontekście niebezpieczna jest zatem „indoktrynacja”, przed którą przestrzega także obecny papież⁷⁰. Leon XIV mówi o tym, że „indoktrynacja jest niemoralna”⁷¹. Wobec tego proponuje on budować „kulturę spotkania”, opartą na słuchaniu ludzi, dialogu i przyjaźni społecznej oraz spokojny dyskurs, jaki charakteryzuje pojęcie „doktryny”, która uzdalnia do wydawania roztropnych osądów, aby przewyciężać współczesne zagrożenia dezinformacyjne⁷².

W tej perspektywie w przemówieniu do przedstawicieli mediów z 12 maja 2025 roku obecny papież uwydatnia konieczność promowania komunikacji, która tworzy kulturę i środowiska oparte na dialogu i konfrontacji⁷³. Konstatuje, że istotny namysł nad wiarygodnością przekazu informacji powinien dotyczyć także sfery sztucznej inteligencji:

A patrząc jak rozwija się technologia, ta misja staje się coraz bardziej konieczna. Myślę tu szczególnie o sztucznej inteligencji, z jej ogromnym potencjałem, która wymaga jednak odpowiedzialności i rozeznania, aby właściwie ją wykorzystać dla dobra wszystkich, tak aby mogła przynosić korzyści dla ludzkości. I ta odpowiedzialność dotyczy wszystkich, proporcjonalnie do wieku i roli w społeczeństwie⁷⁴.

Konieczność namysłu nad sztuczną inteligencją wyraził również w orędziu na II Rzymską Konferencję o AI. Leon XIV w swoim przemówieniu podkreśla, że sztuczna inteligencja ma być przede wszystkim narzędziem w rękach ludzkości⁷⁵. Odwołuje się w tym kontekście do przemówienia poprzedniego papieża – Franciszka, które skierował on do Przywódców Forum Międzyrządowego G7 w 2024 roku⁷⁶ oraz do Noty *Antiqua et Nova*⁷⁷.

⁷⁰ Por. Leon XIV, *Przemówienie Ojca Świętego Leona XIV do członków Fundacji „Centesimus Annus Pro Pontifice”*, <https://www.vatican.va/content/leo-xiv/en/speeches/2025/may/documents/20250517-centesimus-annus-pro-pontifice.html> [dostęp: 22.06.2025].

⁷¹ Tamże.

⁷² Por. tamże.

⁷³ Por. Leon XIV, *Przemówienie Ojca Świętego Leona XIV do przedstawicieli mediów*, <https://www.vatican.va/content/leo-xiv/pl/speeches/2025/may/documents/20250512-media.html> [dostęp: 22.06.2025].

⁷⁴ Tamże.

⁷⁵ Por. Leon XIV, *Orędzie Papieża Leona XIV do uczestników drugiej dorocznej konferencji na temat sztucznej inteligencji, etyki i ładu korporacyjnego*, <https://www.vatican.va/content/leo-xiv/en/messages/pont-messages/2025/documents/20250617-messaggio-ia.html> [dostęp: 22.06.2025].

⁷⁶ Por. Franciszek, *Przemówienie Ojca Świętego Franciszka do Przywódców Forum Międzyrządowego G7*, <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2024/june/document-s/20240614-g7-intelligenza-artificiale.html> [dostęp: 22.06.2025].

⁷⁷ Dykasteria Nauki Wiary, Dykasteria ds. Kultury i Edukacji, Nota na temat relacji pomiędzy

Pontyfikat papieża Leona XIV od samego początku wskazuje na dbałość o wiarygodność przekazu jakiejkolwiek treści. Jest to aspekt szczególnie dla prowadzenia różnego rodzaju dyskusji w świecie cyfrowym, gdzie bardzo łatwo o manipulowanie przekazem. W tym kluczu dostrzec można wyraźną aprobatę dla systematycznego przekazu prawdy w jej całokształcie, ponieważ każda próba definiowania jakiegoś aspektu dla własnych potrzeb wynaturza koncepcję prawdy już u jej źródła, czyli odcina się od dobra i piękna.

Zakończenie

Rzeczywistość świata wirtualnego jest swego rodzaju sprawdzianem dla ludzkości, która w holistyczny sposób wykorzystuje swoje zdolności poznawcze oraz wolitywne. Globalna cyfryzacja z jednej strony przyczynia się do rozwoju człowieczeństwa, ponieważ daje możliwość do kompleksowego rozwoju. Z drugiej jednak strony dostarcza ona bardzo prostych mechanizmów, które można wykorzystać przeciwko głoszeniu obiektywnych treści.

Szczególnie dotyczy to procesu ewangelizacji, podczas którego przekazywane są treści dogmatyczne, czyli zharmonizowane w pojęcia treści, jakie wynikają z Objawienia Bożego. W tym kontekście kluczowe staje się ciągle weryfikowanie każdej informacji, jaka znajduje się w przestrzeni cyfrowej, aby móc włączyć się w proces tworzenia „wiarygodnej nowej przestrzeni kulturowej”, która nie będzie negowała pojęcia prawdy i obiektywności naturalnych wartości.

References

Bibliografia

- Biblia Tysiąclecia. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, wyd. 5, Poznań 2024.
- Bouajjar A., *Exploring Social Media as an Ideological Apparatus for Sexualization and Cultural Shifts*, „Asian Journal of Education and Social Studies” 2024, vol. 50, no. 5, s. 142-154.
- Clemenson G. D. i in., *Exploring the Spatial Relationships Between Real and Virtual Experiences: What Transfers and What Doesn't*, „Front. Virtual Real” 2020, vol. 1, 572122.
- Ćwik K., *Kształtowanie się dogmatów chrystologicznych na soborach pierwszych wieków*, „Collectanea Theologica” 2014, 84, nr 3, s. 31-47.
- Doloi G., *The Influence of Instagram Reels on Content Consumption Trends among Gen Z*, „Journal of Social Responsibility, Tourism and Hospitality” 2024, vol. 4, no. 6, s. 21-31.
- Dykasteria Nauki Wiary, Dykasteria ds. Kultury i Edukacji, Nota na temat relacji pomiędzy sztuczną inteligencją a inteligencją ludzką *Antiqua et nova*, https://www.vatican.va/roman_curia/
- sztuczną inteligencją a inteligencją ludzką *Antiqua et nova*, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_ddf_doc_20250128_antiqua-et-nova_en.html [dostęp: 22.06.2025].

- congregations/cfaith/documents/rc_ddf_doc_20250128_antiqua-et-nova_en.html [dostęp: 22.06.2025].
- Dziwak E., *Wpływ rozwoju technologii internetowej na przestrzeń życia społecznego. Przestrzeń rzeczywista vs cyberprzestrzeń*, „Kognitywistyka i Media w Edukacji” 2017, nr 2, s. 11-23.
- Flader M., *Postprawda jako efekt błędnego poszukiwania prawdy*, „Teologia i Człowiek” 2018, 44, nr 4, s. 41-55.
- Franciszek, Encyklika *Lumen fidei*.
- Franciszek, *Przemówienie Ojca Świętego Franciszka do Przywódców Forum Międzyrządowego G7*, <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2024/june/documents/20240614-g7-intelligenza-artificiale.html> [dostęp: 22.06.2025].
- Góźdz K., *Interpretacja dogmatów*, „Studia Theologica Varsaviensia” 2018, 1, s. 13-29.
- Gradziński P., *Przestrzeń cyfrowa: arealny nowy świat*, „Architecturae et Artibus” 2015, vol. 7, nr 1, s. 25-35.
- Guardini R., *Koniec czasów nowożytnych*, tłum. Z. Włodkova, w: R. Guardini, *Koniec czasów nowożytnych. Świat i osoba. Wolność, łaska, los*, Kraków 1969, s. 17-86.
- Hu X., Li Y., *The Impact of Short Videos on University Students - Evidence from Tiktok*, „Communications in Humanities Research” 2023, vol. 12, s. 273-284.
- Iwasiński Ł., *Fake news i post-prawda. Krótka charakterystyka*, „Przegląd Edukacyjny” 2018, 2, s. 2-4.
- Janc K., Jurkowski W., *Przestrzenne zróżnicowanie jakości internetu w aspekcie wykluczenia cyfrowego w Polsce*, „Prace Komisji Geografii Komunikacji PTG” 2022, t. 25, nr 1, s. 73-84.
- Jaskółka P., *Dogmat – początek, rozwój czy koniec refleksji?*, w: *Iuvenes errantes 2016*, red. D. Mielnik, Lublin 2017, s. 7-20.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*.
- Kleiber M., *Niekontrolowany rozwój AI jest zagrożeniem dla ludzkości*, „Nauka” 2024, 2, s. 91-94.
- Kongregacja Nauki Wiary, *Deklaracja o jedyności i powszechności zbawczej Jezusa Chrystusa i Kościoła Dominus Iesus*.
- Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei Verbum*.
- Konstytucja dogmatyczne o Kościele *Lumen gentium*.
- Krzeczewski K., *Mechanizmy tworzenia postprawdy w mediach – próba klasyfikacji na wybranych przykładach*, „Kultura – Media – Teologia” 2024, 57, s. 83-105.
- Leon XIV, *Orędzie Papieża Leona XIV do uczestników drugiej dorocznej konferencji na temat sztucznej inteligencji, etyki i ładu korporacyjnego*, <https://www.vatican.va/content/leo-xiv/en/messages/pont-messages/2025/documents/20250617-messaggio-ia.html> [dostęp: 22.06.2025].
- Leon XIV, *Przemówienie Ojca Świętego Leona XIV do członków Fundacji „Centesimus Annus Pro Pontifice”*, <https://www.vatican.va/content/leo-xiv/en/speeches/2025/may/documents/20250517-centesimus-annus-pro-pontifice.html> [dostęp: 22.06.2025].
- Leon XIV, *Przemówienie Ojca Świętego Leona XIV do Kolegium Kardynalskiego*, <https://www.vatican.va/content/leo-xiv/pl/speeches/2025/may/documents/20250510-collegio-cardinalizio.html> [dostęp: 22.06.2025].
- Leon XIV, *Przemówienie Ojca Świętego Leona XIV do przedstawicieli mediów*, <https://www.vatican.va/content/leo-xiv/pl/speeches/2025/may/documents/20250512-media.html> [dostęp: 22.06.2025].
- Leon XIV, *Przemówienie Ojca Świętego Leona XIV podczas audiencji dla Korpusu Dyplomatycznego akredytowanego przy Stolicy Apostolskiej*, <https://www.vatican.va/content/leo-xiv/pl/speeches/2025/may/documents/20250516-corpo-diplomatico.html> [dostęp: 22.06.2025].
- Lima-Santos M-F., Ceron W., *Artificial Intelligence in News Media: Current Perceptions and Future Outlook*, „Journalism and Media” 2022, 3, no. 1, s. 13-26.

- Liu Y. i in., *Impact of Social Media Behavior on Privacy Information Security Based on Analytic Hierarchy Process*, „Information” 2022, vol. 13, no. 6, 280.
- Łaziński M., *Postprawda. Niedosłże słowo roku*, „Poradnik Językowy” 2017, 744, nr 5, s. 85-92.
- Małecki Z., *Izrael ludem Jedyne Boga*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 2011, 44, nr 2, s. 490-497.
- Marszałek A., *Nowe technologie w obliczu wyzwań sztucznej inteligencji (AI)*, „e-mentor” 2024, 105, nr 3, s. 22-30.
- Menon D., *Factors influencing Instagram Reels usage behaviours: An examination of motives, contextual age and narcissism*, „Telematics and Informatics Reports” 2022, vol. 5, 100007.
- Mitrowski G., *Transcendentalne kategorie filozofii: prawda, dobro, piękno*, „Folia Philosophica” 1993, t. 11, s. 63-74.
- Namazzi S., *The Relationship between Political Ideology and Social Media Echo Chambers*, „International Journal of Humanity and Social Sciences” 2024, vol. 2, no. 2, s. 48-59.
- Nawrot J., *Gdy religia burzy i buduje kulturę. Kilka biblijnych przykładów wpływu religii na kulturę ludów*, „Studia Gdańskie” 2012, 3, s. 27-45.
- Omol E. J., *Organizational digital transformation: from evolution to future trends*, „Digital Transformation and Society” 2024, vol. 3, no. 3, s. 240-256.
- Pawelczyk P., Jakubowski J., *Postprawda i nowe media. Czy potrzebujemy postprawdy?*, „Środkowo-europejskie Studia Polityczne” 2017, 1, s. 197-212.
- Post-truth*, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/post-truth> [dostęp: 22.06.2025].
- Proniewski A., *Współczesne spojrzenie teologa na dogmat*, w: „W Tym, który umacnia”. Księga Pamiątkowa ku czci J. E. Ks. Bp. Prof. zw. Edwarda Ozorowskiego z okazji 25-lecia sakry biskupiej, 40-lecia kapłaństwa i 30-lecia pracy w AWSD w Białymstoku, red. J. Zabielski, Białystok 2004, s. 255-261.
- Różanowski K., *Sztuczna inteligencja rozwój, szanse i zagrożenia*, „Zeszyty Naukowe Warszawskiej Wyższej Szkoły Informatyki” 2007, 2, nr 2, s. 109-135.
- Sarowski Ł., *Od Internetu Web 1.0 do Internetu Web 4.0 – ewolucja form przestrzeni komunikacyjnych w globalnej sieci*, „Rozprawy Społeczne” 2017, t. 11, nr 1, s. 32-39.
- Sharma A., *Social Media Reels Trend: A Boon or Curse for the Young Adults*, „International Journal of Research Publication and Reviews” 2023, vol. 4, no. 8, s. 1809-1812.
- Skrabacz A., Lewińska-Krzak M., *Wpływ rewolucji cyfrowej na rozwój społeczeństwa informacyjnego oraz społeczną wartość informacji*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2022, t. 14 (50), nr 1, s. 119-136.
- Sobczak G., *Piękno jako szczyt natury oraz kultury – filozoficzno-teologiczne ujęcie piękna*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 2016, t. 24, nr 2, s. 105-116.
- Strumiłowski J. P., *Prawda dogmatyczna w dynamice poznania mistycznego*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 2017, 25, nr 1, s. 35-48.
- Strumiłowski J., *Dogmat – depozyt, kontemplacja czy hermeneutyka? Analiza wewnętrznej struktury i dynamiki dogmatu*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 2017, 16, s. 251-264.
- Vatican News, *Papieżowi przypisano fałszywe przesłanie do prezydenta Burkina Faso*, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2025-05/papiezowi-przypisano-falszywe-przeslanie-do-prezydenta-burkina-f.html> [dostęp: 22.06.2025].
- Wasiuta O., Wasiuta S., *Deepfake jako skomplikowana i głęboko fałszywa rzeczywistość*, „Studia de Securitate” 2019, 9, nr 3, s. 19-30.
- Wołyniec W., *Dogmat w historii*, „Studia Teologii Dogmatycznej” 2020, nr 6, s. 205-224.
- Xu X., *The Digitalised Image of God Artificial Intelligence, Liturgy, and Ethics*, Londyn 2024.